

FILOZOFIA A UMELECKÁ PRAX

Filozoficko-interkultúrny experiment, leto 2012, Univerzita v Hildesheime

ROLF ELBERFELD, Universität Hildesheim, Deutschland

ELBERFELD, R.: Philosophy and the Practice of the Arts. Philosophical-Intercultural Experiment, Summer 2012, Hildesheim University
FILOZOFIA 68, 2013, No 5, p. 448

The practices of philosophy and the arts can meet in a fruitful way. The text describes and analyses examples of this encounter and tries to show how the experience in the arts (regardless if European or Asian) can open up new ways of thinking. At the University of Hildesheim the combination of philosophy and the arts is a part of the BA and MA-program in philosophy.

Keywords: Philosophy and art – Aesthetic practice – Philosophy of the body

John Dewey uverejnil v roku 1934 svoj príspevok k estetike pod názvom *Umenie ako skúsenosť*. Ako napovedá už názov, Dewey chápe umenie na základe zvláštnych foriem skúsenosti. Estetické skúsenosti sa podľa neho tvoria na základe každodenných skúseností, pričom estetické skúsenosti sa vyznačujú zvláštnou dynamikou a intenzitou. V umeleckej praxi sa tak vytvárajú skúsenosti, ktoré môžu pre všetkých recipientov umenia predstavovať obohatenie vlastnej skutočnosti. Práve v tomto bode sa k participácii na týchto skúsenostiach prizývajú aj filozofi, aby si rozšírili vlastné skúsenostné horizonty. Formy umenia a umelecká prax tak predstavujú výzvy na adresu toho, čo sa vo filozofii opisuje ako skúsenosť, ktorú môžu estetickou skúsenosťou posunúť do nového svetla: „Umelecké dielo preto vyzýva toho, kto ho vníma, aby prostredníctvom imaginácie vyvolal v sebe podobnú skúsenosť a stav... Tento fakt konštituuje jedinečnosť estetickéj skúsenosti a táto jedinečnosť je zasa výzvou pre myslenie; zvlášť pre to systematické myslenie, ktoré sa nazýva filozofia... Aby filozof pochopil estetickú skúsenosť, musí sa teda pokúsiť pochopiť, čo je skúsenosť“ (Dewey 2005).¹

Okrem Deweyho by sme sa na tomto mieste mohli zaoberať aj takými autormi ako Fiedler, Nietzsche, Nishida, Benjamin, Heidegger, Adorno, Sartre, Picht, Rombach a iní, aby sme vo filozofii 20. storočia vypozerovali tendenciu filozofie rozličným spôsobom vstupovať do vzťahu s umením a umeleckou praxou. O týchto vývinových tendenciách doteraz ešte nejestvujú nijaké systematické výskumy. Najnovšie a najradikálnejšie vývinové trendy v tejto oblasti sa dnes sústreďujú pod názvom „performatívna filozofia“, resp. „performatívne filozofovanie“ (por. projekty *Philosophy on Stage* vo Viedni a *Soundcheck Philosophie* v Halle). V posledných rokoch sa rozvinuli a zrealizovali filozofické festivaly performancie, na ktorých sa vyskúšali rozličné formáty spojenia filozofie a umeleckej performancie. Zatiaľ ešte nemožno predvídať, ktorým smerom sa formy performatívneho filozofovania budú rozvíjať. Isté je, že v priebehu týchto experimentov filozofujúci účastníci nie sú len recipientmi umenia, ale sami

¹ Citát z anglického originálu preložil Emil Višňovský.

vytvárajú umelecké formy skúsenosti, ktoré súvisia so zvláštnou filozofickou ambíciou. V čom konkrétne môžu spočívať tieto ambície, to sa ešte bude musieť preukázať.

Vo všeobecnosti možno povedať: Čím dôležitejšími sa stávajú konkrétne obsahy skúsenosti v metóde filozofovania, tým viac sa môže rozvíjať príbuznosť medzi filozofovaním, umením a umeleckou praxou. Filozofické podnety, ktoré rozvíjajú takúto príbuznosť, už nepredstavujú v dejinách filozofie iba nejaké jednotlivé prípady. V 20. storočí táto tendencia zosilnela, aj keď odporcovia týchto podnetov ich z filozofie kategoricky vylučujú. Platí tu, že sa treba usilovať o polemickú diskusiu, ktorú však možno viesť len na úrovni metodologických podnetov, pretože inak tieto kritické námietky nebudú akceptovať dimenzie iného podnetu. To však vôbec nie je ľahké, lebo polemická diskusia na úrovni filozofických podnetov môže byť veľmi ľahko pochopeaná iba ako relativizácia jednotlivých pozícií.

V snahe ďalej konkretizovať podnet na spájanie filozofie a umeleckej praxe treba opísať príklad takejto integrácie, ktorý sa uskutočnil v letnom semestri 2012 na Univerzite v Hildesheime ako filozofický seminár. Seminár s názvom „Teória a prax klasických čínskych literárskych umení“ spoločne realizovali Fabian Heubel a Rolf Elberfeld.

Na seminári sa venovala pozornosť štyrom klasickým konfuciánskym umeniam v Číne: 1. čínska citara (čchin), 2. čínska hra wei-čchi, resp. go, 3. čínska kaligrafia (šufa) a 4. čínske maliarstvo zobrazujúce hory a vodu (šan šui hua). Po teoretickom a kultúrno-historickom úvode sa seminár rozdelil do štyroch dní, z ktorých každý bol venovaný jednému z umení. Jednotlivé dni boli koncipované tak, že (vychádzajúc) z praxe týchto umení mali vyplynúť otázky a reflexie, ktoré sa potom mali zhrnúť na základe výkladu štyroch umení v starých čínskych textoch. Prvý deň začal asi dvadsaťminútovým koncertom na citare čchin v malej maľbnej záhrade. Keďže citara čchin vo svojom klasickom prevedení má hodvábné struny, je jej zvuk veľmi jemný a ne- hodí sa do veľkých koncertných sál. Ale počas malého koncertu uprostred prírody sa podarilo rozvinúť taký zvukový priestor, v ktorom sa jemné zvuky citary čchin neustále novými a prekvapujúcimi spôsobmi spájali s okolitými zvukmi z prírody. Druhý deň bol venovaný hre go. Celý deň sme hrali go a usilovali sme sa pri sledovaní hry alebo počas hry diskutovať o zvláštnych kvalitách tejto hry. Na tretí deň nás taiwanský majster kaligrafie uviedol do písania čínskych znakov štetcom. Osobitne zdôrazňoval pozornosť a vyzdvihoval kvalitu písania, čo sa však netýkalo ani tak foriem jednotlivých znakov, ale skôr hmatového vnímania pri dotykoch papiera a štetca. To nám umožnilo oboznámiť sa s umením kaligrafie z celkom inej stránky, ktorá zohráva dôležitú úlohu v starých textoch o čínskej kaligrafii. Na štvrtý deň nás taiwanská maliarka – špecialistka v krajinomalbe zobrazujúcej hory a vodu – uviedla do tohto umenia čínskeho maliarstva. Po krátkych výkladoch sa celá skupina odobrala do väčšieho parku a začala pod veľkými starými stromami tušom a štetcom stvárňovať na papieri kontúry stromov. Potom sme si dopriali čas, aby sme podrobne prediskutovali naše výsledky.

Počas všetkých štyroch dní vyplynuli z praxe a z vnímania otázky, ktoré sústavne pozoruhodným spôsobom korešpondovali s výpoveďami v starých čínskych textoch. Vyskytovali sa tu otázky týkajúce sa energií, rozvoja osobnosti, telesnosti, cvičenia, používaných materiálov, pohybu, prírody a medziľudských vzťahov. Všetko to mohlo byť pre tých, ktorí sa ešte nikdy nezaoberali všeobecne čínskou filozofiou, a osobitne štyrmi čínskymi umeniami, zaiste len prvotným úvodom. Tieto dni však ukázali, že v prípade otázok interkultúrnej estetiky môže byť osobitne produktívne využívať umeleckú prax priamo ako východisko. Uvedený príklad bol explicitne koncipovaný ako seminár. Z rozličných aspektov to viedlo k otázkam, ktoré by mohli slúžiť ako východiská ďalšieho skúmania. To však už nebolo možné realizovať na sa-

motnom seminári. Zreteľne sa však ukázalo, že aj nad rámec seminára sú mysliteľné výskumné postupy, ktoré využitím umeleckej praxe a rozličných cvičení vnímania môže menšia skupina špecializovaných osôb realizovať. Pri takomto experimentálnom výskumnom postupe možno predovšetkým využiť dlhší čas na to, aby sa získané skúsenosti objavným spôsobom spojili s jazykovou reflexiou. Takto je možné prelomiť príliš samozrejmé jazykové zvyklosti a otvoriť nové cesty jazykového utvárania evidentnosti. Z filozofického hľadiska tu treba objaviť ešte mnohé aspekty, pretože fenomény, ktoré sa dajú týmto spôsobom produktívne spracovať, tvoria široké pole možností ľudskej skúsenosti.

Naznačené spojenie filozofie a umeleckej praxe, resp. cvičení vnímania možno metodologicky najlepšie realizovať v rámci fenomenológie. Fenomenológia je od svojho založenia Edmundom Husserlom osobitným spôsobom naviazaná na všetky dimenzie skúsenosti. Vývin fenomenológie ako filozofického hnutia v 20. storočí ukázal, že príliš úzke hranice, ktoré fenomenológii vytýčil ešte Husserl, boli čoskoro prekonané a vynorilo sa viac možností fenomenologického bádania (Depraz 2012). Moja vlastná práca od samého počiatku smerovala k otázke, ako je možné spojiť fenomenológiu a jej spôsob skúmania so skúsenostnými horizontmi ázijských filozofií. V rozličných ázijských tradíciách filozofie je samozrejmé, že tvorba filozofických teórií je úzko prepojená s telesnými alebo aj spirituálnymi praktickými cvičeniami (Schmithausen 1973, 161-186). Pre fenomenologický spôsob postupu to však neznamená, že sa musí stať náboženským. Skôr naopak: rozmanité formy cvičení sa integrujú do filozoficko-reflexujúceho postupu. Z filozofického hľadiska je pritom dôležité, že sama fenomenológia sa chápe ako cvičenie v radikálnom zmysle, ktoré sa môže uskutočňovať v jazyku, ale aj telesne. Touto novou perspektivizáciou spôsobov postupu vo fenomenológii sa podstatným spôsobom rozširuje metodologický rámec filozofovania. Nedeje sa to však svojvoľne, ale na základe prísnych metodologických postupov. Ak sa fenomény spracúvané vo fenomenológii stávajú samy v striktnom zmysle cvičeniami, takže nejaký definitívny opis už nemôže byť vlastným cieľom, tak sa stávajú skôr možnosťami sebatransformácie v zmysle radikálnej dejinnosti.

U Husserla boli fenomény, ktoré sa usiloval štrukturálne opísať, veľmi často evidentné, napríklad stôl alebo stolička predom mnou, moja vlastná ruka, ktorá sa dotýka inej ruky, alebo číslo, ktoré si myslím. Ak sa raz človek pozorne sústreďí na rozličné možnosti skúsenosti a na štruktúry, v ktorých táto skúsenosť prebieha, tak nie sú potrebné nijaké veľké kroky, aby sa otvorili ďalšie oblasti skúsenosti, ako sú city, fantázia, práca, peniaze, technika, príroda atď. Pri otvorení, objavovaní a skúsenostnom prežívaní týchto oblastí skúsenosti rysuje sa v 20. storočí produktívna koalícia medzi fenomenológiou a umeniami (Waldenfels 2010).

Najneskôr s rozvojom umení v Európe koncom 19. storočia sa umenia stávajú v mnohých prípadoch reflexívne, takže témou sa stáva samotné médium, v ktorom sa to-ktoré umenie uskutočňuje. Ako osobitné príklady takého postupu možno uviesť Cézannovo maliarstvo alebo Proustov veľký román (Böhm 1988). Z fenomenologického hľadiska tu zrastajú reflexívne potenciály, ktoré sa uskutočňujú v rozličných médiách. Fenomenologickej práci sa tak v umeniach ponúkajú skúsenostné dimenzie, ktoré sa v každodennosti bežne nevyskytujú, avšak podstatným spôsobom obohacujú fenomenologickú prácu.

Na záver môžeme uviesť päť základných oblastí skúsenosti, z ktorých môže čerpať fenomenologická práca a ktoré môže chápať ako cvičný terén pre svoju vlastnú činnosť. Prvou veľkou a zďaleka ešte nevyčerpanou oblasťou je aj naďalej každodennosť, z ktorej získavali hlavné podnety už Husserl i Merleau-Ponty. Druhou oblasťou je prax umenia, ale aj recepcia umenia. Umelecká prax a estetické skúsenosti v umeniach a prostredníctvom umení otvárajú

neustále nové roviny skúsenosti, ktoré sú v rutinej každodennosti často neviditeľné. Trefou oblasťou sú ázijské, ale aj európske praktiky rozličných cvičení, ktoré sa v minulosti vyvinuli často v rámci náboženstiev. Patrí sem jóga, buddhistická meditácia, chi kung a džudo, ale aj tai či, sado a tantra. Ak ich chceme striktnie metodologicky integrovať do fenomenologickej práce, ktorá nemá nič spoločné s ezoterikou, bude treba ešte veľa urobiť a vyskúšať. Tieto rozličné cesty skúsenosti predsa len ponúkajú bohatstvo skúseností, ktoré vo fenomenologickej práci nemožno v nijakom prípade zanedbávať. Štvrtou oblasťou sú školy vnímania, ktoré väčšinou vznikli v 20. storočí, napríklad Feldenkraisova metóda, Alexandrova technika, liečebné dýchanie, pohybový systém BMC (Body-Mind Centering), dotyková terapeutická metóda Rolfing a mnohé ďalšie. Aj tieto cesty možno fenomenologicky produktívne využiť, keďže sa v nich vo svojej štruktúre reflektujú dimenzie skúsenosti, ktoré práve tieto cesty umožnili (Böhme 2003). Piatou oblasťou sú prirodzené jazyky, ktoré svojou slovnou zásobou, rozdielnou štruktúrou a rozličnými spôsobmi písomného prejavu predstavujú veľké bohatstvo odlišností a toto bohatstvo je nápomocné predovšetkým vtedy, keď sa rozličné už uvedené skúsenostné dimenzie majú jazykovo sprístupniť a reflektovať (Elberfeld 2012).

Literatúra

- BÖHM, G. (1988): *Paul Cézanne, Montaigne Sainte-Victoire*. Frankfurt am Main: Insel.
- BÖHME, G. (2003): *Leibsein als Aufgabe. Leibphilosophie in pragmatischer Hinsicht*. Kusterdingen: Die graue Edition.
- DEPRAZ, N. (2012): *Phänomenologie in der Praxis*. Freiburg im Breisgau: Karl Alber.
- DEWEY, J. (2005): *Art as Experience* (1934). London: Penguin Books.
- ELBERFELD, R. (2012): *Sprache und Sprachen. Eine philosophische Grundorientierung*. Freiburg im Breisgau: Karl Alber.
- SCHMITHAUSEN, L. (1973): Spirituelle Praxis und Philosophische Theorie im Buddhismus. *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft*, 57, 161-186.
- WALDENFELS, B. (2010): *Sinne und Künste im Wechselspiel – Modi ästhetischer Erfahrung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Z nemeckého originálu *Philosophie und künstlerische Praxis. Ein philosophisch-interkulturelles Experiment im Sommer 2012 an der Universität Hildesheim* preložil Ladislav Kiczko.

Rolf Elberfeld
Universität Hildesheim
Tilsiterstr. 1
311 41 Hildesheim
Deutschland
e-mail: elberfeld@uni-hildesheim.de